

Proiect editorial finanțat de Administrația Fondului Cultural Național

Coperta: Cătălin Negrea

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
RACHIERU, ADRIAN DINU

Literatură și ideologie / Adrian Dinu Rachieru, -
Timișoara: Excelsior Art, 2013
Bibliogr.
ISBN 978-973-592-308-2

821.135.1.09

© – 2013 – Editura EXCELSIOR ART

© – 2013 – Adrian Dinu RACHIERU

Nicio parte a acestei lucrări nu poate fi reprodusă în mod electronic, mecanic,
prin fotocopiere sau prin orice alt mod fără acordul scris, dat în prealabil de către
autor și de către editură.

Editura EXCELSIOR ART

Timișoara, Str. Augustin Pacha, nr. 2, camera 28

CP. 262, OP. 1, cod 300011

e-mail: editura@excelsiorart.ro

telefon / fax 0256/201078

www.excelsiorart.ro

blog: edituraexcelsiorart.com

ADRIAN DINU RACHIERU

LITERATURĂ ȘI IDEOLOGIE

(eseuri)

Editura Excelsior Art
2013

CUPRINS

Argument	7
I. Premise pentru o	
Istorie politică a literaturii române postbelice	11
Despre revizuri și revizionisme	13
O generație orfelină?	31
Epopoea „limbii de lemn”	42
Postmodernism și transmodernism	59
Protocronismul și „tânara gardă”	87
II. „Dosariada” și „Noua istorie literară”	
(7 întrebări, 7 studii de caz)	103
Pentru o nouă istorie literară	105
G. Călinescu – un estet cinic?	111
Cei doi Labiş?	133
Constantin Noica, o victimă „inocentă”?	144
„Complexul” Goma?	164
„Deconspirarea” lui Adrian Marino?	176
Ion D. Sîrbu, un caz de gonflare?	203
Nicolae Breban – un „agent de influență”?	213
În loc de concluzii: Avem Roman?	231

DESPRE REVIZUIRI ȘI REVIZIONISME

Orice epocă este, inevitabil, politică. Cum societatea românească a cunoscut repetate „rupturi de sistem”, segmentul postbelic învederează o feroce politizare a literaturii și o falsificare a Istoriei, prin implant ideologic (sovietizare). Recitirea acestei literaturi printr-un dublu examen (estetic și sociologic) presupune a cerceta contextul (instituțional și ideologic), evidențiind, de pildă, „sorul” realismului socialist și decesul paradigmei, „mica liberalizare”, asaltul protochronist, grefa postmodernistă, rezistența canonului, imperativul revizuirilor etc. Dacă revizuirile țin, cu o anume periodicitate, de un metabolism cultural normal, fractura istorică din decembrie '89 a iscat, odată cu explozia memorialisticii și fireasca tentativă a recuperării exilului literar, un adevărat frison revalorizator-demolator, impus ca un exercițiu de salubritate, „satanizând”, sub pecetea colaboraționismului, nume mari ale literaturii noastre. Bineînțeles, o istorie literară nu poate fi concepută în absența unei percepții contextuale. O literatură nu se dezvoltă într-un laborator aseptice. Încât, ceea ce ne propunem, deschizând un vast șantier, privește soarta unor scriitori, aparent definitiv clasați și apoi retrogradați, taxați drept „expirați”, suspectați de „integrare ideologică”, producând o literatură infectată de virusul comunist. O discuție calmă devine, credem, posibilă, având ca premisă (obligatorie!) *recitirea* cărților, ținând, uneori, de o literatură propagandistică, alteori de o scriitură „acrobatică”, esopică, pe „dedesupt”, îndatorată „cultului șopârlei”. O astfel de investigație, discutând acribios *cazuri*, va evidenția bruiatul ideologic al epocii, constrângerile și umilințele, eforturile de a proteja autonomia esteticului, jocurile duplicitate, compromisurile morale, angajamentul, negocierile cu cenzura și, negreșit, rezistența

axiologică, demonstrând că segmentul postbelic, în pofida condițiilor vitrege, impunând servilismul ideologic și *alinieră*, nu a fost un deșert cultural! *Șocul adevărului integral* (formulă lansată de Eugen Simion) presupune, fără a trece sub tăcere păcatele ideologice și morale ale omului, cercetarea prioritară a operei, înregistrarea onestă a tribulațiilor (opțiuni, ezitări, căderi, retractări), refuzând, însă, o nouă valorizare politică, pe tipar maniheic (ca proletcultism întors pe dos). Cei *revizitați*, unii trecuți în neființă, căzuți în uitare, provocând – în timp – o bogată floră exegetică, reprezintă nume care, nicidecum, nu pot fi excomunicate din patrimoniul nostru cultural. Și care probează, îndubitabil, o continuitate literară, omologabilă valoric, dincolo de diferențele de regim politic și falii generaționiste, anulând și pretenția hilară a unor voci (din noile generații) că literatura română ar începe la 1990! Inventariind simptomele de patologie literară ale intervalului comunizant, respingem și ipoteza „rezervației estetice”, subliniind că argumentul, des invocat, al *rezistenței prin cultură* rămâne, în multe cazuri, un fragil alibi.

„Fractura” decembristă și faliile generaționiste, întreținând apetitul belicos și darwinismul cultural, pe suportul unei reale, totuși, continuități (oricât de contestată ar fi), obligă la o permanentă revalorizare. Chiar intervalul comunizant poate fi (și trebuie) etapizat; după o primă fază, a realismului socialist, a dogmatismului feroce, a urmat „mica liberalizare” și, apoi, o eșuată autarhie triumfalistă. Poate fi literatura acestei perioade refuzată „în bloc”, integral detestată, suportând un blam generalizat? Poate fi scrisă istoria ei fără o percepție contextuală? Putem prelua, inertial, ierarhii osificate sau, acceptând fireasca declasare a valorilor, sinuozitățile recepției, cota fluctuantă, înghesuim în tomberoanele literare, fără necesara „revizitare”, fără putința unor analize totalizatoare, nume grele altădată, autori culpabilizați, defăimați, retrogradați, „expirați” etc., unii „plecați” dintre noi și uitați? Sunt valori definitiv scufundate? Să nu uităm că, în epocă, meritele unor scriitori importanți, înfruntând vitregia circumstanțelor, n-au fost *doar literare*. Că, în comunismul „dinastic”, au „funcționat” două ierarhii, iar „mitul situației

ireversibile” părea a bloca orice șansă de primenire / radicalizare în condițiile unui regim consolidat pentru „eternitate” (vai, provizorie). În fine, dacă literatura reține textul, nu contextul, opera poate izbăvi omul (credința lui G. Călinescu), făcându-i uitate păcatele ideologice și morale? Sau măsluind adevărul biografic? Dintr-o literatură *infectată*, alterată ideologic, supusă dirijismului, cu tematici obsesive, de rază localistă, nu putem alege nimic? Doar „un munte de deșeuri”, doar o gaură neagră ar fi „recolta”? Iar epoca postdecembristă, atomizând viața culturală, ar fi „momentul zero”, startul unei noi literaturi, aruncând în neant zestrea, adică scriitorii și cărți, prilejuind, altădată, o risipă adjectivală? O *Istorie critică*, fatalmente, investigând contextul politic, va radiografia fluctuația recepției, anunțam încă în 1983 (v. *Orizontul lecturii*). Regretabil, însă, îndemnul la o „abordare slobodă”, departe de fumigația encomiastică, se rezumă, pentru unii, doar la o răbufnire de ură. Ce să însemne că *acum* ne e deschisă „calea tuturor reevaluărilor”? Condamnând influența „factorului politic asupritor”, viciind atâtea decenii atmosfera culturală, mulți autori minori se răfuiesc cu valorile, *politicându-și resentimentele*, s-a observat. Se urmărește chiar, concentrat, „satanizarea” marilor noștri scriitori și criticii sunt certați pentru lentoarea dovedită în operațiunile de revizuire. Dar, din păcate, noii și inclemenții directori de conștiință, bolnavi de spirit iacobin, se manifestă ca și inchiziția proletcultistă, instaurând, cu patimă neagră, o valorizare politică întoarsă pe dos. Chiar dacă furiile iconoclaste s-au mai stins în vremea din urmă.

În fond, dincolo de *canibalismul literar*, scriitorii merituoși „trec” prin interpretări succesive; aceleași cărți, alte lecturi, îmbrățișând alte piste interpretative, îmbogățesc necurmat flora exegetică. O *istorie politică*, respectând esteticitatea, va readuce în atenție, prin revizitare, nume mari și mici, cunoscând, inevitabil, pe piața postumă, „mărirea și decăderea”, în conexiune cu „rupturile” socio-politice, îndatorate conjuncturilor în prefacere: a gustului epocii, dar și a meteorologiei politice, influențând nu doar receptarea, ci și creația.

*

Obsesiva temă a revizuirilor, stârnind polemici purtate cu îndârjire viscerală, corelată – inevitabil – cu discuțiile înverșunate despre canon,

au inflammat, ca subiecte predilecte, frontul critic, imediat după prăbușirea regimului comunist. În pofida alunecărilor (numeroase) în revizionism, în pofida prezenteismului agresiv (refuzând trufaș-beligerant continuitatea), a controverselor imunde care au răvășit și polarizat viața culturală postdecembristă, „abdicarea” canonului nu s-a petrecut, totuși. Mai mult, mai degrabă reconfirmat, canonul „moștenit”, cu inevitabile prefaceri, rezistă; și pare a îndreptăți concluzia lui N. Manolescu, criticul considerând că „niciodată, canonul n-a părut a fi impresionat direct de politic” (1, 3). Tentative, se știe, au fost, de-ar fi să pomenim, de pildă, eșecul realismului socialist, încercând a impune o literatură nouă (ca moment zero). Și după decembrie '89 s-a propus, de pe poziții maniheice, cu vehemente justițiiare, o reconfigurare a canonului printr-o grilă „sever controlată politic”, nota, cu îndreptățire, Nicoleta Sălcudeanu (2, 64). Și cum un recent volum al d-nei Sălcudeanu (salutat cu entuziasm sau, previzibil, ignorat) pune pe tapet, cu onestitate și minuție interpretativă, chestiunea revizuirilor și revizionismului în literatura postcomunistă, cercetarea peisajului literar, identificând fie spaima de revizui (blocând procesul), fie, dimpotrivă, canibalismul axiologic, demolator, devine obligatorie. Pornind, firește, de la preceptul lovinescian, criticul de la *Sburătorul* vorbind de teoria mutației valorilor estetice și a autonomiei artei. Și înțelegând procesul, în primul rând, ca autorevizuire.

Posteritatea lui E. Lovinescu, observa Mircea Iorgulescu, este, din păcate, acum, „ofilită” (3, 221), ajungându-se chiar la anularea lovinescianismului. Valul revizuirilor a vizat, la ordin politic, indexarea unor autori, uitându-se că procesul are „o cadență naturală” (2, 19), rezultat al unor acumulări și al unor prefaceri (de gust, standarde etc.). Or, cele „cinci posterități” ale lui Lovinescu (cf. Mircea Iorgulescu) divulgă un paradox: deturnat, el face loc unor revizui contaminate politic, sub comanda unui „cor anticomunist tardiv” (2, 18). Încât, demontând confuzia dintre etic și estetic, Nicoleta Sălcudeanu, în expertiza sa, subliniază tocmai „sensul etic și revanșard” al revizuirilor literare postcomuniste, întrebându-se, cu

temei, dacă ele definesc o mișcare literară, se vor un demers estetic sau exprimă un fenomen politic.

Trebuie să observăm că cea care a trădat lovinescianismul a fost tocmai fiica criticului, Monica Lovinescu. Nimeni nu poate contesta rolul crucial jucat de tandemul Monica Lovinescu / Virgil Ierunca în efortul de coagulare a opoziției românești (anemică). Și, mai ales, a influențelor, cu rol director, în viața culturală românească după cotitura istorică din 1989. Evident, în acel București-sur-Seine, cum spunea inspirat M. Iorgulescu, pelerinajul intelectualilor noștri (în clandestinitate, desigur, în epoca ceaușistă) însemna nu doar o solidaritate complice. Vizitele echivalau cu un „ritual valorizant”, gazdele bucurându-se de respect moral și autoritate; cei „unși” la Paris se întorceau, într-un mediu opresiv, aureolați și omologați. Doar că acea *critică est-etică*, preluată de la Timothy G. Ash (un „făuritor de formule fericite”, recunoștea Monica Lovinescu), purtată „în tranșeele exilului” (2, 129) devenise o *critică de front*, degradând demersul critic. Ingerințele politicului (ca anticomunism) erau la vedere, livrând etichete și ignorând valoarea intrinsecă, printr-o legitimă abordare estetică. Cum grupul parizian a dat tonul în evoluția postcomunistă a culturii noastre, atitudinea „de front” a devenit o prelungită răfuială între „buni” și „răi”, instaurând un „jdanovism pe dos” (2, 22). Să fie acestea, cu adevărat, revizui? se întreabă autoarea, cea care practică „o lectură suspicioasă” (cf. Alex Goldiș). Pentru a conchide ferm: „nu se poate revizui estetic nimic prin mijloace extraestetice” (2, 37). Volumul *Revizuire și revizionism în literatura postcomunistă* este, ca și *Asupra criticei de azi* (Ed. Limes, 2011), un „raport” semnat de o voce lucidă, energică, incoruptibilă (cum s-a spus), denunțând, când e cazul, accentele revanșarde („revanșism”). Și ele, se știe, n-au lipsit / nu lipsesc, ocultând criteriul estetic și eșuând, în numele „purificării”, în radicalism politic și iacobinism etic (2, 17). „Declandestinizarea” (cf. Monica Lovinescu), posibilă după decembrie 1989, îngăduind libertatea de mișcare, a însemnat, în contextul unor penibile dispute (opțiuni politice, răfuieli ierarhice), o solidarizare pierdută, întreținând un justițiarism cu dublă măsură. Cea care a reprezentat

„nucleul militant al exilului” (2, 78), promovând și mediatizând, prin „viza” pariziană, numeroși intelectuali de la noi, a prelungit, nefiresc, „campania militară” în interior, polarizând viața culturală. Încât ruptura ideologică a favorizat, ciudat, revizionismul postcomunist. Fiindcă, ne reamintește Nicoleta Sălcudeanu, „totalitarism n-ar exista fără trădarea intelectualilor” (4, 171), lași, coruptibili, de regulă.

Or, în cadrele societății românești, nemulțumirea generalizată coexistă cu tăcerea conformistă și elasticitatea morală; teroarea difuză, cu excepția unor voci singulare, n-a condus la articularea unei mișcări de protest în sânul breslei. Botnița comunistă n-a împiedicat nici viesparul scriitoricesc să dea în clocot, oferind delațiuni, compromisuri, duplicități, șicane etc. Și dacă, în paranteza comunizantă, *strategia no combat* („rezistența prin cultură”) îndemna la pasivism politic (apolitism), postcomunismul, prin voci belicoase, a încurajat, paradoxal, radicalizarea discursului, îndemnând, în condițiile pluralismului, la intoleranță. Și stigmatizând pe cei cantonați „în țarcul apolitismului” (cazul lui Eugen Simion). Iată un greu de explicat alt „paradox românesc” (2, 72), deși alibiul rezistenței „prin cultură” (marginal, iluzoriu oricum și nepericulos pentru regim, constatase Adrian Marino) devine azi necesar, încercând a anihila „imbecilizarea prin media”. Dar pentru o societate înrobită teletropismului / divertismentului (ca supraideologie), *rezistența la cultură*, cum zicea cineva, pare o seducătoare deviză.

Militanța intransigentă de la microfonul *Europei libere* blama obediența „propagandabililor”, duplicitatea, în contextul constrângerilor regimului. Ea satisfăcea „datoria tipătului”, mărturisea V. Ierunca, venind în întâmpinarea celor cărora „soarta le-a legat limbile”. Dar această receptivitate trează, după criterii polițienesci, vânând carențele morale în speranța salubrității mediului literar, întocmind liste etc. s-a prelungit și în postcomunism. Evident, tradiția succesivelor epurări e veche și ea nu ține doar de experiența comunistă. Un șir de excomunicări, denunțuri, ocultări sau demascări etc., încercând, cu zel bolșevic, a alunga „colaboraționiștii” a transformat un „litigiu patrimonial” (2, 27) într-o înfloritoare

dosariadă și în postcomunism, propunând, fără succes, o literatură „lustrată”. Încât, vocal, ascultat și căutat, un V. Ierunca se dovedește, nota caustic Nicoleta Sălcudeanu, „mult mai puțin decât credem un analist literar” (2, 33).

Dacă refuzăm revizionismul, un demers strident-străin de miza estetică, se cuvine să observăm că tapajul iscat de problematica revizuirilor a stârnit dezbateri profitabile. În fond, într-un climat pluralist, respingem respectul paralizant față de ierarhia moștenită. Revizuirile presupun, însă, recitiri și recuperări, atenționând, cu o tentă *incluzivă*, asupra valorilor „umbrite”, nefrecventabile sau ignorate de „vitrinierii” culturali. Până la urmă revizionismul funcționează ca impostură culturală, constata Theodor Codreanu și este regretabil că și în postcomunism, respectând rețeta de altădată a agresivului realism socialist, el se manifestă cu virulență. Or, climatul cultural s-a schimbat decisiv, el ar trebui să fie al pluralismului și diversității, nicidecum subjugat de puseele anticomunismului fundamentalist. Și mai surprinzător, acest *război rece civil* a împins „spre zona crepusculară” (2, 111) fenomenul disidenței. Veritabili disidenți au fost, cu metodă, marginalizați, au fost inventați eroi, a apărut *mitul Patapievici* iar numirea lui N. Breban la cârma *Contemporanului* a fost taxată de fosta amică Monica Lovinescu drept o „eroare”. Și am putea lungi șirul exemplificărilor.

Dacă misiunea criticii este „corectoare și patrimonială” (2, 113), dacă însuși canonul, cu critici-moașe în juru-i, cere o *sedimentare polifonică* (cf. N. Sălcudeanu), acea râvnită nouă ierarhie angajează voci autorizate, nu dispeceri voluntari care împart indulgențe și sancțiuni, sub stindardul unor „revizuii sângeroase” (cf. Marin Mincu). Adevărat, „traficul între epoci”, anunța Gh. Grigurcu, tulbură oglinzile recepției. Ar trebui să refuzăm prosternarea, inerția gustului etc., chiar dacă „blocajul conservator”, până la un punct, se impune *natural*. Deci nu e vorba de o posteritate tabuizată, muzeală, cu iz funerar, critica urmând „a se certa pe opere” (cf. Marian Popa); iar confruntarea punctelor de vedere ar conduce, legitim, la înnoirea perspectivei. Retorica revizuirilor a derapat însă.

Cartea Nicoletei Sălcudeanu, atentă la vectorii contextului, vădind o solidă informație, devoalează tocmai jocurile de putere din câmpul cultural. Cu opinii ferme, rostite bărbătește, exegeta vede în anul de răscruce (1989) un *an-turnesol*, subliniind eruptiva „decompensare etică” și prelungita confuzie axiologică. În fond, dacă istoria literară, inevitabil, purcede la reconstituirea climatului, modul în care trăim, împacându-ne cu propria noastră istorie, dă seama de efortul lucid de a scruta un trecut convulsionat. Și cum purismul estetic e greu de aflat iar „misterul axiologic” rămâne o taină impenetrabilă, cu ochi vigil, Nicoleta Sălcudeanu identifică „depășirile de concentrație ideologică” (2, 37). Fiindcă, semnalându-le prob într-o expertiză impecabilă, acceptând ingerințele, dar respingând indignarea selectivă ori pasiunile retrospective, criticul înțelege că istoria, cum spunea Jean Sévillia, nu este sclava actualității. Și nu anticomunismul visceral (la modă), frenezia interpretativă, „subiectivizând” Istoria, prin rescriere, manipulare, distorsiune controlată (cf. Ștefan Borbély) ar fi calea de urmat, sacrificând complexitatea. În „laminorul” corectitudinii politice, schemele ideologice (anacronism, maniheism, reduccionism) se răsfață. Dar, ne reamintea Jean Sévillia (5, 11), „această Istorie e a noastră și nu putem trăi urându-ne”. Îndemnul Nicoletei Sălcudeanu crește, convingător, în acest sens; după ce, firește, am acceptat radiografia unui trecut care, scutit de isteria publicistică (cu valul de deformări, ajustări, ocultări), nu trebuie nicidecum „îngropat”. Ci doar corect cunoscut și însușit / acceptat.

*

Încercăm să ilustrăm fenomenul, stăruind asupra cazului Nichita Stănescu, o țință preferată a celor implicați în „cruciada” revizuirilor. El ține de o generație strălucită, „norocoasă” (spunea Eugen Simion), reușind să îngroape realismul socialist, impus, sub „tăvălugul” comunist, ca urgență politică. Cucerind, notează Nicoleta Sălcudeanu (2, 16), „redutele literarității”; adică, recuperând esteticul și creând, cu sprijinul unei remarcabile echipe de critici, un moment de mare solidaritate. Polemică, refuzând dogmatismul impus de o „stângizare” forțată (2, 8), cu sufocante ingerințe politice și marea

cezură a realismului socialist, generația Labiș era, totodată, zicea G. Dimisianu, fără apetit polemic. În sensul că, ignorând (ca scriitori) pe zeloșii slujitori ai proletcultului, făcând din critică o portavoce a propagandei de partid, generația orfelină îi descoperea, cu încântare, pe „cei vechi”, construind *punți*. Salvând, astfel, supraviețuirea literaturii autentice și fructificând timida / efemera liberalizare, urmând eliticismului proletcultist. A fost, negreșit, o epocă de „tumult creator” (cf. Mircea Martin), cu aprinse dezbateri, polemici, despărțiri. Dacă ierarhia s-a schimbat iar canonul oficial, ideologizat, a fost penetrat de noii veniți, chingile ideologice, reactivăte prin *Tezele* din vara anului 1971, n-au dispărut. Încât, ciudat, coexistau două scări de valori: cea oficială, respectiv cea reală, acceptată, însă, „cu fricțiuni” (2, 17). Nichita, prezent, ca fruntaș, în ambele, a stârnit comentarii bogate, fiind dus, în vacarmul postdecembrist, cu pompă exegetică, la eșafod.

Dincolo de stahanovismul literar al autorilor servili, slujind zelos comenzile partinice și oferind, ca tribut, cărți ridate (în cel mai fericit caz), dacă nu maculatură rozacee (prin corvoada propagandistică), aneantizată acum, există, neîndoielnic, o literatură politică, și ea supusă inevitabilelor compromisuri. Să ne amintim, de pildă, de epidemia romanească a „obsedantului deceniu”, ieșind din dezmățul realist-socialist, rostind jumătăți de adevăr, cultivând stilul esopic, autocenzura. Și acreditată ca fiind literatură „de curaj”, vânată de publicul acelei epoci. Dacă demnitatea estetică este în suferință, nici un titlu – indiferent de miza politică – nu poate fi salvat. Dar literatura poate fi și beneficiara unor șanse politice, oferind nesperate culoare de promovare (august '68, decembrie '89), ratate însă.

Imediat după război s-a practicat, se știe, „teoria înregimentării”; ea a dat roade și în anii posttotalitari, grație „reciclării” unor intelectuali, doritori a-și spăla biografiile. S-a instalat deruta culturală și confuzia valorilor. Gălăgia postdecembristă, folosind cu aplomb etichetologia, a indus fie „sindromul tăcerii” (Paul Miclău), fie o ciudată intoleranță, clasând și „satanizând” pe cei care nu s-au aliniat. Ura s-a instalat în comunitatea intelectuală blamând zgomotos apolitismul unora. Neangajarea a fost considerată o dezertare de la